Сфрагістичний щорічник. Випуск І. ред. О. А. Одноріженко, Національна академія наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Інститут спеціальних історичних дисциплін Музею Шереметьєвих, Київ 2011, ss. 456 + ss. VIII il.

Сфрагістичний щорічник prezentuje prace ukraińskich, białoruskich, polskich i litewskich naukowców zajmujących się sfragistyką. Tom stanowi pokłosie I Międzynarodowego seminarium sfragistycznego, które odbyło się w dniach 19 – 20 listopada 2010 roku w Kijowie. Publikację podzielono na 5 części. Pierwsza z nich dotyczy problemów sfragistycznej terminologii; druga teorii i metodyki badań sfragistycznych; trzecia klasyfikacji, ochrony i opisu pieczęci; czwarta pieczęci w źródłach pisanych; piąta natomiast, zatytułowana „Materiały" zawiera omówienie określonych grup pieczęci.

W artykule otwierającym pierwszą z części (Sfragistyka Białorusi końca XX – początku XXI wieku: problemy terminologiczne) Wital Golubowicz analizuje wykorzystanie sfragistycznych terminów w publikacjach współczesnych białoruskich historyków. Zauważa, iż białoruska sfragistyka jest na początku swojego rozwoju. Brakuje jej jeszcze specjalistycznych publikacji, w których można by było znaleźć nowoczesne sfragistyczne terminy i ich tłumaczenia. Pojęcia analizowane w tekście przez autora to: pieczęć, matryca, tłok, bulla, sygnet, pole pieczęci, legenda, tarcza. W. Golubowicz podkreśla, iż terminologiczne problemy na Białorusi są jeszcze dalekie od rozwiązania. Kolejny artykuł, autorstwa Olega Odnorożenki, został poświęcony terminologii związanej z ruskimi pieczęciami herbowymi. Autor na podstawie wielu źródeł aktowych przedstawia przykłady opisania herbów i pieczęci. Zwraca uwagę, iż rozwój języka ukraińskiego na przestrzeni dwóch ostatnich stuleci znacząco wpłynął na kształt tradycyjnej sfragistycznej, a przede wszystkim heraldycznej terminologii. Niektóre pojęcia wyszła z użycia, a część została zastąpiona nowymi terminami, często mniej przydatnymi. Nie całe nazewnictwo ruskiej sfragistyki i heraldyki nadaje się do wykorzystania w nowoczesnych realiach językowych. Zdaniem autora wykorzystanie językowej spuścizny może pomóc w opracowaniu nowoczesnej ukraińskiej terminologii sfragistycznej i heraldycznej. Witalij Perkun, posługując się przykładem Międzynarodowego Słownika Sfragistycznego, analizuje problemy ukraińskiej terminologii sfragistycznej. Zauważa, że w opisie części pieczęci występują różnice. Zaznacza także, iż koniecznym jest doprecyzowanie znaczeń pojęć, które są używane do opisu pieczęci oraz ujednolicenie terminów stosowanych do owego opisu. W artykule zatytułowanym Podstawa sfragistycznej terminologii i próba periodyzacji zabytków białoruskiej sfragistyki Anatol Citou podaje i wyjaśnia terminy sfragistyczne. Skupia się na periodyzacji pieczęci od X wieku do 1917 roku. Charakteryzuje średniowieczne pieczęcie z okresu X – XIII stulecia, wielkoksiążęce pieczęcie z końca wieku XIII do wieku XVIII, pieczęcie z okresu późnej Rzeczpospolitej (XVIII w.) oraz pieczęcie Imperium Rosyjskiego z ostatniej kwarty XVIII wieku do 1917 roku. Prezentuje też schemat katalogu sfragistycznego, układ pół karty katalogowej i techniki opisu pieczęci.

Druga część publikacji została poświęcona teorii i metodyce sfragistyki. Witalij Gawrilenko w swoim artykule Teoretyczno – metodologiczne zasady sfragistyki wyjaśnia sam termin sfragistyka, omawia elementy budowy pieczęci oraz zajmuje się jej rozwojem na przestrzeni wieków. Podkreśla integralność nauk pomocniczych historii, a także podsumowuje osiągnięcia ukraińskiej sfragistyki ostatnich 20 lat. Kolejny artykuł Współczesne badania sfragistyczne w Polsce. Osiągnięcia i postulaty autorstwa Zenona Piecha przedstawia dzieje polskich badań sfragistycznych na przestrzeni kilkudziesięciu ostatnich lat, ich stan obecny oraz postulaty badawcze. Autor prezentuje również związki badań sfragistycznych z pokrewnymi naukami pomocniczymi historii, takimi jak dyplomatyka, genealogia i heraldyka. Wskazuje na konieczność naukowych aktywnych kontaktów a ramach polsko – litewsko – ukraińsko – białoruskiej współpracy.

Następna część pracy dotyczy klasyfikacji, ochrony i opisu pieczęci. Oleksandr Alforow w artykule zatytułowanym Plomby typu drohiczyńskiego: wskazówki metodyczne do opisu i katalogowania prezentuje stan badań dotyczących plomb drohiczyńskich. Przypomina dzieje ołowianych pieczęci i plomb na Rusi. Omawia proces ich przygotowania a także wyjaśnia do czego były wykorzystywane. Autor podaje i uzasadnia ich opis oraz klasyfikację. Analizuje również elementy ikonografii. Na końcu pracy znajduje się słownik terminów zastosowanych przy opisie tych zabytków. Problemami opisu materiałów sfragistycznych w polskich archiwach zajął się Marcin Hlebionek. W swym artykule prezentuje projekt nowych wskazówek metodycznych dotyczących opracowania materiałów sfragistycznych w polskich archiwach na tle dorobku europejskiego. Przypomina polskie wytyczne dotyczące inwentaryzacji pieczęci z 1961 roku, standardy opisu archiwaliów, bazę danych SIGILLUM. Do artykuły zostały dołączone dwa aneksy: propozycje klasyfikacji zastosowane na poszczególnych poziomach opisu oraz przykładowy opis pieczęci w oparciu o pieczęcie z kancelarii Bolesława III, księcia legnicko – brzeskiego. Andrij Greczyło w pracy pt. Rozwój współczesnej ukraińskiej sfragistyki i pytanie o klasyfikację, opis pieczęci oraz współczesne publikacje ich katalogów porusza problem poprawności stosowanej terminologii, sposobów i form opisu pieczęci. Aleksadr Grusza snuje rozważania Na ile pełny musi być opis pieczęci przy wydawaniu pisanych źródeł epoki średniowiecza? W swojej pracy omawia rolę jaką odgrywała pieczęć przy funkcjonowaniu dokumentu średniowiecznego oraz dokumentacji nowożytnej. Prezentuje też fragment instrukcji wydawniczej dla rękopiśmiennych źródeł z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego dotyczący zasad edycji pieczęci. Iwan Swarnik omawia stan zachowania pieczęci przywieszonych do dokumentów i określa warunki w jakich powinny być przechowywane. Aleksij Szałanda przedstawia główne problemy reprodukcji i opisu pieczęci herbowych. Autor ocenia efektywność poszczególnych metod reprodukcji pieczęci. Jego zdaniem skan i fotografia to najbardziej skuteczny sposób kopiowania. Ponadto proponuje, by zdjęciu towarzyszył odrys. Następnie zajął się charakterystyką wyobrażeń kreskowych spotykanych na nowożytnych ruskich pieczęciach z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zaproponował systematyzację wyobrażeń napieczętnych, które podzielił na krzyżowe, strzałowe i krzyżowo – strzałowe. Rozwiązanie przedstawionych w artykule problemów pozwoli, zdaniem autora, podnieść nie tylko jakość i informacyjność publikacji sfragistycznych źródeł, ale też przyczyni się do ich szerszego wykorzystania w heraldycznych studiach nie tylko Białorusi, ale także Ukrainy, Litwy i Polski.

Artykuł Włodzimierza Aleksandrowicza Świadectwo złotników z Ostroga o fałszerstwach pieczęci 1545 roku otwiera część poświęconą tomu informacjom o pieczęciach w źródłach pisanych. Autor zaprezentował dokument o podrobieniu pieczęci przez złotników z miasta Ostróg. Natomiast Władysław Bezpalko prezentując dokument Sprawy 1581 roku o fałszowaniu pieczęci w zapisach ksiąg sądu miejskiego w Łucku przedstawia analogiczne źródła dotyczące fałszowania pieczęci w Łucku. Włodzimierz Poliszuk analizując dokument Zgłoszenia Jana Jakubowicza Montowta o utracie pieczęci, złożonego w urzędzie zamkowym w Łucku w 1561 roku wskazuje na jego znaczenie dla badań nad tradycją herbową, ale też terminologią heraldyczną i sfragistyczną. Raimonda Ragauskiene omawia, na podstawie Metryki Litewskiej, tłoki pieczętne szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI w. Badaczka, z danych zebranych z ponad 100 wpisów do tejże Metryki, przedstawia doświadczenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego w zakresie użytkowania tłoków. Autorka rozróżnia dwa rodzaje tłoków, którymi posługiwała się szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego: sygnety, czyli pierścienie pieczętne oraz typariusze przypominające kształtem współcześnie używane stemple. Liczba tłoków zależała od pozycji społecznej właściciela. Autorka zwraca uwagę na wartość typariuszy i sygnetów, nie tylko ze względu na ich walor prawny, ale też jako wyroby jubilerskie. Raimonda Ragauskiene przedstawia metodę jaką stosowano w XVI wieku przy sporządzaniu tłoków, materiały z jakich je wykonywano i koszta z tym związane. Autorka omawia również kwestie dotyczące okresu mocy prawnej tłoków pieczętnych i zasady ich dziedziczenia, a także sposoby ochrony oraz przypadki ich bezprawnego użytkowania. Trzecią część publikacji zamyka tekst autorstwa Igora Teslenko pt. Zgłoszenia o utraconych pieczęciach i sygnetach z ksiąg włodzimierskiego sądu miejskiego i zasławskiego sądu zamkowego.

Ostatnią grupę tekstów, pod wspólnym tytułem Materiały, rozpoczyna praca Oleksija Artiuchina Formowanie typów książęcej bulli na przykładzie pieczęci Jarosława Mądrego i jego potomków drugiej połowy XI w. Na podstawie ikonografii i legend wyróżnia 8 typów pieczęci używanych przez samego Jarosława i jego synów. Dalej Autor prezentuje wnioski na temat kształtu znaków książęcych Jarosława Mądrego i jego następców. Podkreśla też wagę tych pieczęci jako źródeł do dziejów Rusi Kijowskiej. Następnie Andriej Zadorożniuk prezentuje 9 pieczęci podolskich z czasów ukraińskiej rewolucji lat 1917 – 1920, znajdujących się w prywatnej kolekcji Szeremetiewych. Irina Skoczylas w artykule Pieczęcie parafialne greckokatolickiej diecezji w Przemyślu końca XVIII – początku XX wieku omawia genezę i formy jakie przybierały unickie pieczęcie parafialne, sposoby ich przytwierdzania, materiał pieczętny, a także szerzej charakteryzuje ich ikonografię i legendy. Andrij Sowa napisał artykuł pt. Aktualne problemy wydawania pieczęci ukraińskich organizacji „Sokół", „Sicz", „Płast" i „Łuh" w Galicji (końca XIX stulecia – 1939 roku), w którym charakteryzuje ukraińskie pieczęcie organizacji młodzieżowych Zachodniej Ukrainy. Analizuje ich wyobrażenia napieczętne, napisy i rozmiar. Omawia jakiego rodzaju dokumenty były zaopatrzone w pieczęć. Porusza także sprawę dotyczącą autorstwa wykonania pieczęci.

Pierwszy tom Rocznika sfragistycznego stanowi świadectwo rodzącej się współpracy badaczy dawnych pieczeci z Ukrainy, Białorusi, Litwy i Polski, która może zaowocować wymianą informacji i doświadczeń w badaniach nad pieczęciami dawnej Rzeczpospolitej, a także przyczynić się do rozwoju badań krajowych nad sfragistyką innych epok.

Marta Dulczewska
Toruń